

Direkt eller indirekt förlust i kommersiella avtal – kan vi någonsin få klarhet?

CHRISTINA RAMBERG*

1. Inledning

I samband med att skadeståndets storlek ska avgöras efter att en part begått avtalsbrott, uppkommer ofta frågor

- i. om skadeståndet omfattar indirekt förlust,
- ii. skillnaden mellan direkt och indirekt förlust, samt
- iii. när en ansvarsbegränsning beträffande indirekt förlust är oskälig.

Den första frågan – när indirekt förlust täcks av den avtalsbrytande partens ansvar – är klarlagd genom lag och prejudikat från HD. Utgångspunkten är att den part som drabbats av ett avtalsbrott ska försättas i samma ekonomiska läge som om avtalet fullgjorts avtalsenligt.¹ Skadestånd på grund av avtalsbrott omfattar ersättning för utgifter, prisskillnad, utebliven vinst och annan direkt eller indirekt förlust med anledning av avtalsbrottet (om inte annat följer av lag), vilket framgår av 67 § första stycket köplagen som ger uttryck för en oskriven avtalsrättslig regel som gäller även utanför köplagens tillämpningsområde.

I lag och avtalstext görs ibland skillnad mellan direkt och indirekt förlust. Tyvärr råder osäkerhet om skillnaden mellan direkt och indirekt förlust. Detta var i fokus på ett seminarium som anordnades av Stockholm Centre for Commercial Law (SCCL) hösten 2025 och refereras i detta JT-häfte med artiklar av James Hope, Björn Sandvik, Miriam Skag och Vibe Ulfbeck som var inledningstalare. Jag var moderator och syftet med min korta inledande artikel är att återge några av de ämnen som diskuterades vid seminariet.²

* Professor emeritus, verksam vid Stockholm Centre for Commercial Law (SCCL).

¹ Se t.ex. HD:s dom 2025-12-17 T 1989-24 ”Konsignationsavtalet”: *Den som drabbas av ett avtalsbrott har rätt till skadestånd som, sammantaget med andra påföljder, ska försätta parten i samma ekonomiska läge som om avtalet hade fullföljts (det positiva kontraktssintresset).*

² För en ingående analys, se C. Ramberg, www.avtalslagen2020.se, kommentaren till 12.5.2.

När rättsläget är oklart, kan man ofta få inspiration och större säkerhet genom komparativa studier, särskilt av nordisk rätt. Det är också av intresse att studera engelsk rätt eftersom många svenska kontrakt skrivs med engelska kontrakt som förebild. Även om vi i princip har samma köplagar i Finland, Norge och Sverige finns det skillnader. Skillnaderna i köplagsbestämmelserna om definitionen av direkt och indirekt förlust (67 § andra stycket) kan tyckas små och obetydliga men Björn Sandvik och Miriam Skag visar att skillnaderna har stor principiell betydelse, vilket innebär att prejudikaten från Finland och Norge måste analyseras noga och inte ger vägledning ”rakt av” till svensk rätt. De danska och engelska köplagarna gör ingen skillnad mellan direkt och indirekt förlust men det är ändå intressant att belysa hur dessa rättsordningar hanterar skadestånd för indirekta förluster.

Den tredje frågan – om/när en ansvarsbegränsning beträffande indirekt förlust är oskälig – diskuterades på ett seminarium 2023 som är refererat i JT 2023–24 s. 772 ff.³

2. Oklarheter i lagtext

Definitionen av indirekt förlust i 67 § andra stycket köplagen är på det hela taget obegriplig och bestämmelsen har blivit starkt kritiserad i juridisk litteratur.⁴

I Finland – till skillnad från Sverige – finns många prejudikat från finska HD om köplagens gräns mellan direkt och indirekt förlust. Björn Sandviks artikel ger en kortfattad prejudikatöversikt. Han visar att gränsdragningen är svår i finsk rätt, trots alla prejudikat. Björn Sandvik konstaterar (uppgivet) att fler prejudikat inte kommer att bidra till större klarhet eftersom indelningen i direkt och indirekt förlust bygger på bristande logik.

Miriam Skag pekar på ett Norge (liksom Finland) har infört regler om direkt och indirekt förlust i andra lagar om särskilda avtalstyper. Till följd av de många norska lagar som har delat upp skadeståndsansvaret i direkt och indirekt förlust, uppkommer frågan om uppdelningen gäller analogt också när det saknas uttrycklig lag, som en oskriven rättsregel. Miriam Skag konstaterar att rättsläget är osäkert. I Sverige är det lyckligtvis endast köplagen som har en uppdelning i direkt och indirekt förlust. Sverige har alltså inte infört regler om direkt och indirekt förlust i lagar om t.ex. konsumentköp, köp av fast egendom, fordringsköp, internationella köp, hyresavtal, mäklaruppdrag, kommission, handelsagentur, enkla bolag eller konsumenttjänster. I svensk rätt är det helt klart att skadeståndsansvaret omfattar både direkt och indirekt förlust för alla avtalstyper utom de köpavtal som köplagen är direkt tillämplig på.

³ Se även C. Ramberg, www.avtalslagen2020.se, kommentarerna till 6.4.1 och 6.4.3.

⁴ J. Herre, Direkt och indirekt förlust – var står vi idag, SvJT 2019 s. 210, s. 221.

3. Oklarheter i avtalstext

Det är vanligt att parter i avtalstext begränsar ansvaret för indirekta förluster. Syftet är vanligen att undgå fullt skadeståndsansvar. Ett argument för avtalsbestämmelser om skadestånd är ofta behovet av att kunna överblicka sin riskexponering. Men avtalsbestämmelser om direkt och indirekt förlust medför inte möjlighet att bedöma riskexponeringen, vilket beror på att gränsen mellan direkt och indirekt förlust är ytterst oklar och att ingen hittills lyckats med konststycket att hitta klagörande definitioner i avtalstext. Den part som är mån om att kunna överblicka sin riskexponering gör bäst i att använda andra tekniker, t.ex. maximalt skadeståndsbelopp eller vite, vilket är en tydlig rekommendation från Björn Sandvik.

James Hope beskriver att definitionen av direkt och indirekt förlust i 67 § köplagen kan vara en hjälp för att tolka avtalstexter som använder begreppen utan att definiera dem, men han manar till försiktighet, bland annat vid avtal om företagsöverlåtelse och för andra avtalstyper än köp.

Miriam Skag ger exempel på några vanligt förekommande standardavtal i Norge och beskriver hur de på olika sätt anknyter till direkt och indirekt förlust. Hennes intryck är att dessa avtalstexter inte orsakar alltför mycket praktiska problem.

Vibe Ulfbeck påvisar att skillnaden mellan indirekt och direkt förlust är oklar i dansk rätt och exemplifierar med flera domstolsavgöranden.

4. Relationen mellan prisavdrag och skadestånd för direkt eller indirekt förlust

Det råder förvirring om hur påföljden *skadestånd* förhåller sig till påföljden *prisavdrag*, särskilt vid företagsöverlåtelse. Många avtalstexter om företagsöverlåtelse bakar ihop prisavdragspåföljden med skadeståndspåföljden. Detta beror antagligen på att avtalsskrivaren felaktigt tänker: ”Ersättning som ersättning, det är same-same.”

Att avtalsobjektet (målbolaget) saknar avtalade egenskaper (dvs. är behäftat med fel) innebär ofta att målbolaget inte är så mycket värt som köparen har betalat. Utgångspunkten enligt bakgrundsrätten är därför att köparen är berättigad till prisavdrag för värdeskillnaden mellan avtalsenligt och felaktigt avtalsobjekt/målbolag. Köparen kan dessutom, i tillägg till prisavdraget, tänkas ha rätt till skadestånd.

I avtalstext om företagsöverlåtelse står ofta att säljaren inte ansvarar för indirekt förlust. Ibland ser man i avtalstext försök att definiera indirekt förlust men dessa definitioner brukar inte vara klagörande. Hur det än är med den saken:

Jag delar Miriam Skags uppfattning att avtalsobjektets värdeskillnad är det mest direkta man kan tänka sig.⁵ Om avtalstexten inte är tydlig med att säljaren önskat begränsa sitt ansvar för värdeskillnad/prisavdrag, så är utgångspunkten att säljaren ska ersätta köparen för fullt prisavdrag (inklusive eventuell multipeleffekt).⁶

Miriam Skag redogör för ett avgörande från norska Højesterett om fastighetsköp som har bäring på företagsöverlåtelser. Säljaren var ansvarig för fel eftersom fastigheten inte kunde hyras ut. Frågan var om uteblivna hyresintäkter utgjorde indirekt förlust. Miriam Skag påpekar att fastighetens värde påverkades negativt av att fastigheten inte kunde uthyras och att grundfrågan därför är om köparen hade rätt till prisavdrag i form av ersättning för värdeskillnaden. Hon anser att frågan om skadestånd för indirekt eller direkt förlust därför är sekundär. Avgörandet påvisar vikten av att både avtalsskrivare och rättegångsombud har klart för sig skillnaden mellan prisavdrag och skadestånd.

5. Relationen mellan kontrollansvaret och undantag för indirekt förlust

Rätten till skadestånd grundas på avtalsbrott och idén att tillförsäkra den part som drabbas av avtalsbrott sitt positiva kontraktsintresse.⁷ Ibland kan en avtalsbrytande part undgå skadeståndsansvar. I köplagen är skadestånd uteslutet enligt den s.k. kontrollansvarsregeln, som kortfattat innebär att en avtalsbrytande part undgår skadestånd om avtalsbrottet beror på en omständighet som ligger utanför den avtalsbrytande partens kontroll.⁸ Denna regel kallas för ”sträng” mot den avtalsbrytande parten, trots att regeln är ett undantag som begränsar den avtalsbrytande partens skadeståndsskyldighet. Anledning till att kontrollansvarsregeln uppfattas som ”sträng” är att parterna i köpavtal har resultatansvar, dvs. ett ansvar som gäller även om den avtalsbrytande parten gjort så gott den kunnat. Det är med andra ord inte endast ett ansvar för fackmässighet – till skillnad från vad som gäller för rådgivare och andra tjänsteleverantörer.⁹

⁵ James Hope redogör i sin artikel för analyser av innebörd att uteblivna vinster i målbolaget (alltså fel i själva avtalsobjektet) typiskt sett utgör direkt förlust under det att köparens uteblivna vinster typiskt sett är indirekta.

⁶ Angående fastställande av avtalsinnehåll med stöd av bakgrunds rätt, se C. Ramberg, www.avtalslagen2020.se, kommentaren till 5.3(b).

⁷ Angående förutsättningarna för skadestånd vid avtalsbrott, se C. Ramberg, www.avtalslagen2020.se, kommentaren till 12.5.1.

⁸ Vibe Ulfbeck förklarar att kontrollansvaret inte finns enligt dansk rätt, som istället har culpaansvar för speciesköp och objektivet ansvar för genusköp.

⁹ Ibland sägs att avtalsparterna i köpavtal ansvarar ”strikt” (specific result) och att avtalsparter i många andra avtalstyper bär endast ett ”vårdslöshetsansvar” eller ”omsorgsansvar” (best

I köplagen finns alltså två parallella möjligheter för en avtalsbrytande part att undgå skadeståndsskyldighet; dels med stöd av reglerna om kontrollansvar, dels med stöd av reglerna om indirekt förlust. Båda undantagen har motiverats med behovet att lindra det omfattande ansvaret för motpartens positiva kontraktstillintresse. Björn Sandvik ifrågasätter om motivet bakom 67 § köplagen är övertygande, nämligen att det stränga kontrollansvaret i köplagen behövde mildras. Han menar att nackdelen – bestående i osäkerheten om vad som gäller – inte vägs upp av fördelen att lindra skadeståndsansvaret.

6. Relationen mellan skadebegränsningsskyldigheten samt direkt och indirekt förlust

Miriam Skag påvisar ett samband i norsk rätt mellan den skadeståndsberättigade partens skyldighet att begränsa sin skada och definitionen av direkt/indirekt förlust. Hon ifrågasätter om detta samband är lämpligt. Motsvarande samband finns inte i svensk rätt, vilket beror på att den norska köplagen är annorlunda formulerad. I svensk rätt är frågan om den skadeståndsberättigade partens skyldighet att begränsa sin förlust fristående från frågan om vilka skadetyper som omfattas av skadeståndsansvaret.¹⁰

7. Relationen mellan förutsebarhet samt direkt och indirekt förlust

Det ska finnas ett orsakssamband (kausalitet) mellan skadan och avtalsbrottet och detta orsakssamband ska vara adekvat. Kravet på adekvat kausalitet är i praktiken jämförbart med ett krav på förutsebarhet. Vibe Ulfbeck redogör för två danska prejudikat där frågan var om skador till följd av utebliven vinst respektive förlust på grund av driftstopp omfattades av skadeståndsansvaret.¹¹ Hon visar också på det nära sambandet mellan adekvans å ena sida och direkt/indirekt förlust å andra sidan.

Miriam Skag och James Hope framhåller att kravet på adekvat kausalitet i praktiken inte medför någon särskilt stor ansvarsbegränsning för en avtalsbry-

effort). Jag vänder mig mot dessa begrepp som passar bättre vid analyser av utomkontraktuellt skadestånd.

¹⁰ Se C. Ramberg, www.avtalslagen2020.se, kommentaren till 12.5.2(5).

¹¹ U 1964.74 H och U 1965.43 H.

tande part¹² och att det är förståeligt att parten önskar ansvarsbegränsa sig ytterligare. De pekar på att kravet på adekvat kausalitet i kombination med regler om ansvarsbegränsning för indirekt förlust fungerar som ett dubbelt förutsebarhetskrav samt att båda kraven präglas av en olycklig brist på stringens – man staplar alltså två lager osäkerhet på varandra. James Hope uppmärksammar att den i avtalstext vanligt förekommande formuleringen ”reasonably foreseeable indirect damage” innebär ett tredje lager av osäkerhet.

Vibe Ulfbeck tar särskilt upp frågan om skadestånd för tidsspillan, dvs. intern tid som en skadeståndsberättigad part lagt ner t.ex. för att medverka vid avhjälpande eller undersökningstid för att identifiera problem. Den skadeståndsskyldiga partens invändning är att den drabbade parten skulle ha haft lönekostnaden oberoende av avtalsbrottet. Senare danska domar pekar i riktning mot att intern tidsspillan ersätts som skadestånd. Min bedömning är att detta överensstämmer med svensk rätt.

8. Relationen mellan följdskador och indirekt förlust

Skadestånd på grund av avtalsbrott omfattar, som sagt, ersättning för utgifter, prisskillnad, utebliven vinst och annan direkt eller indirekt förlust med anledning av avtalsbrottet. Alla dessa poster är följder av avtalsbrott. James Hope påpekar att begreppet följdskada (consequential loss) är meningslöst. Det är en viss (ringa) tröst att samma begreppsproblem föreligger i engelsk rätt. Vi får alltså inte större förståelse för innebörden i begreppet *indirekt förlust* genom att analysera begreppet *följdskada*.

James Hope avråder från att använda begreppet *consequential loss* i avtalstext eftersom det riskerar missförstånd. Samma avrådan gäller för begreppet *följdskada*.

Den svenska köplagen behandlar inte skador på annat än den sålda varan (67 § köplagen), s.k. produktskador. Frågan om säljarens köprättsliga ansvar för produktskador måste därför lösas med hjälp av andra regler, t.ex. oskrivna regler om ansvar på grund av en särskild utfästelse (garanti) eller regler om utomkontraktuell ansvar (främst skadeståndslagen och produktansvarslagen). Rättsläget är liknande i Danmark. Vibe Ulfbeck påpekar att avtalsparter kan komma överens om att stå köprättsligt ansvar för produktskador samt att det är oklart om en ansvarsbegränsning avseende indirekt förlust också innebär ansvarsbegränsning för produktskador.

¹² I *Lägenheten i Jämjö* NJA 2023 s. 738 påpekade HD att adekvanskravet sällan utesluter skadestånd: *Det kan visserligen inte uteslutas att en adekvansbedömning i ett enskilt fall skulle kunna påverka förstahandshyresgästens skadeståndsansvar.*

I Finland och Norge gäller, tvärtom, att köplagarna omfattar också produktskador. Björn Sandvik och Miriam Skag redogör för prejudikat om produktskador som är baserade på de finska och norska köplagarna.

9. Avtalsviten i tidigare avtalsled och indirekt förlust

Björn Sandvik redogör för prejudikat där finska HD med stöd av förarbetsuttalanden har definierat avtalsviten till en avtalspart i tidigare led som indirekt förlust. Men han är kritisk och anser att finska HD med stöd av en självständig ändamålsanalys av vitesbestämmelsers syften borde ha dragit slutsatsen att avtalsviten är direkta förluster. Vibe Ulfbeck konstaterar att den avtalsbrytande partens skadeståndsansvar för direkt förlust omfattar motpartens skyldighet att betala vite under förutsättning att syftet med vitesklausulen är att underlätta bevisproblem men att det är mer oklart vad som gäller om osedvanligt höga vitesklausuler.

10. Avslutning

Mina hastiga noteringar ovan visar på många svårigheter i relation till begreppen direkt och indirekt förlust. Har vi blivit klokare av seminariet och av att få ta del av rättsläget i Danmark, England, Finland och Norge? Seminariediskussionen samt artiklarna av James Hope, Björn Sandvik, Miriam Skag och Vibe Ulfbeck sprider otvivelaktigt ljus över de svåra frågorna men jag tvingas konstatera att vi nu är *confused on a higher level*.

Lösningen på problemet är enkel:

- i. Avskaffa bestämmelserna i köplagen om uppdelningen i direkt och indirekt förlust, samt
- ii. använd i avtalstext andra typer av ansvarsbegränsningar än sådana som byggs på uppdelningen i direkt och indirekt förlust.

Med andra ord: Problemet kommer inte att vara löst inom det närmaste halvsekel. Vi kommer därför att tvingas leva kvar i oförutsebarhetens kafkavärld under överskådlig framtid.